

ראשיתו של הסיפור "שלושת מסעותיו של הרשל"

ירחמיאל וינגרטן מספר אודות השיחה שקיים עם קורצ'אק, ובה סיפור לו קורצ'אק על הסיפור שעל כתיבתו הוא שוקד, ואף ביקש מוינגרטן לתרגם את המבוא, שכבר היה כתוב אז, לעברית.

מתוך ספרו של ירחמיאל וינגרטן: "יאנוש קורצ'אק, היהודי המעונה". עמ' 190 – 192, 196

"... יש לי בשבילך הצעה: זה מזמן התחלתי לכתוב סיפור, שהוא שונה לחלוטין מיתר הסיפורים שכתבתי עד עכשיו: מעשה בילד הרשלה, ובארבעה דורות של יהודים... ילד יתום החולם על לחם ועל הארץ הקדושה... אם רצונך בהגדרה: "סיפור ציוני". וזוהי ציונות מיוחדת, רומאנטית, שהיא לפי רוחי, כפי שרואה אותה ילד יהודי הוזה מתוך אספקלריה שלו... פעמים אחדות התחלתי לכתוב, והנחתי את הסיפור הצידה. אין לי ידיעות מספיקות בחיי היהודים לדורותיהם. אינני יודע אם אגמור את הסיפור, ומתי אגמור אותו... רצוני לראות קטע מן הסיפור בדפוס, בעברית... אתן לך את כתב־היד, תקרא ותחליט.

עיני אורו משמחה, אבל חששתי שמא הוא רוצה להשתחרר בכך מהראיון, ואמרתי:

– הריני מקווה, דוקטור, שהסיפור "הרשלה" יבוא נוסף על שיחתנו, ולא במקומה.

קורצ'אק סיכם בחיוך:

– נוסף על שיחתנו ולא במקומה... את הקטע אמסור לך בעוד ימים אחדים, כי בראשו אכתוב כאין "מבוא".

כעבור שבוע קיבלתי את כתב־היד. אותיותיו של קורצ'אק גדולות וברורות, אופייניות רק לו, מיזוג מלאיחן של כתב ודפוס (לאחר שנים רבות, כשחיפשתי את עקבותיו של קורצ'אק בארכיונים, בין אוספי מכתבים – הייתי מבחין בראייה ראשונה את כתב־ידו היפה והמיוחד). אל הסיפור היה רצוף פתק: "לְיָאֵז" – כשגמור את התרגום, תואיל לקרוא אותו לפני בעברית. רצוני לשמוע את הצלצול העברי ואת הקשר בין מילותיו לבין תרגומן... והיה זה שכרהסופרים שלי".

הערות מוקדמות¹

הַרְשֵׁלָה

מימיי לא עניינה אותי כתיבת סיפור ואולי גם לא הטרידתני, במידה מרובה כל־כך, כמו כתיבת סיפורי "הרשלה", שפרק ממנו מודפס בגיליון הראשון של "עלים". כמה פעמים זנחתי את הכתיבה, ואחר הפסק זמן מסוים חזרתי אליה. נושא קשה, הצורה חדשה. כל התוכן דורש זהירות, ורבים בו הסיכונים. לפני שנים רבות הלהיב אותי הרעיון. אספתי רשימות, והחלו לבטי יצירה. בינתיים חליתי במחלה ממושכת, בשעת המחלה הקראתי למזכירתי חלק מן הסיפור. אחר־כך הכנסתי בו שינויים; אינני יודע עדיין אם הסיפור יהיה ארוך או ילבש ממדים של נובלה קצרה.

צורת הסיפור. התיאורים שבתוכו מזכירים ברובם ציורי־ילדים. דרכו של הילד, גם בצעירותו תמונת אדם בפרופיל, לקבוע בצורה שתי ידיים ושתי עיניים, כי ידוע לו מה שצריך להיות. וכך מתוארת המלחמה (בתוך "הרשלה"): החרבות מורמות, חיילים חמושים רכובים על סוסים – והציורים מכילים פרטי־פרטים: אפילו את הכפתורים שבמעילי הפרשים. והרי ברור שבשעת הקרב אין רואים את כל הפרטים האלה – בתוך מערבולת רואים רק דם, עשן מתאבך. אש, קטעים מטושטשים של סוסים ואנשים... ומה אתה רואה כשהנך מתסכל מבעד לחלון של קרון־טראם בתנועה, או כשאתה מהלך בדרך? אתה עשוי לראות רק קטע מסנדליו של עובר־אורח אחד, את

¹ ב"הערות המוקדמות" פתחתי בעיתון "עלים" (וארשה, ספטמבר 1925) את "השיחה" ולא שמתי אותן בראש סיפורו "הרשלה", – בהסכמתו של קורצ'אק. את התרגום של הסיפור הדפסתי לחוד. – "ההערות" מעידות על החשיבות הרבה שייחס קורצ'אק לסיפור, שעשוי היה לשמש ניסיון ספרותי נועז לא רק בעצם־תוכנו "היהודי", כי אם גם בגישתו החדישה לתיאור (מקוטע, נייד, "שאגאלי" ולחישוף "השקפת עולם" (פסיכולוגיה) של תינוק. ייתכן שיצירה בלתי־גמורה זו קדמה ל"בוב" שנתבטא בה שיא המקוריות של קורצ'אק.

חוטמו של השני, זרועו של שלישי, צניף של אשה, ועוד קטעים שונים ומשונים. דברים אלה תואמים גם יצירה ספרותית. הסופרים יוצרים לרוב לפי סכימה, לפי שגרה. יש קונסטרוקציה מסוימת למרבית הסיפורים. הכל בנוי בהם באופן הגיוני וצפוי מראש – שוכחים, שהחיים האמיתיים הם אירציונאליים. לפיכך, אין עלינו לספר ולתאר כפי שהננו מבינים דברים, אלא כפי שהננו רואים אותם, לאמור: על כל האירציונאליות ואי-הסדר המדומה. סיפורי "הרשלה" הוא ניסיוני הראשון בכיוון זה (מהקטע אי-אפשר עדיין לדון על כך). הגיבור הראשי איננו מתואר בהתפתחותו ההדרגתית בתחומי העבר, ההווה והעתיד. מעורבים בו הדורות שחלפו עם הדורות שיבואו. אמנם, הרשלה חי במאה ה"ח, אבל קורותיו קודמות לכך והן מסתיימות באחרית הימים.

התוכן. נדרשת כאן זהירות. כי גם התוכן מכיל ניסיון חדש: ניתוח פסיכולוגי של ילד רך, השקפותיו של תינוק בן ארבע על החיים ועל הבעיות העומדות ברומו של עולם, האלוהים והמשיח... וגם כאן לפנינו טשטוש הגבולין כמו בתיאורים האופטיים, שהזכרנו. הילד בונה את השקפת עולמו על יסוד סיפוריו של אחיו הבכור לייבוש. הנער לייבוש, שהיה לומד ב"חדר", אך הפסיק ללמוד אחרי מות אביו (אמו נפטרה קודם לכן), היה לבן-רחוב. הוא עוסק בכל, אף גונב, כדי להשקיט את רעבונו ולהביא מזון לאחיו הקטן. ובערבים הוא מספר לו: "השמים יורידו מן לאכול, לא גשם"... והימים ימי תסיסה בפולין. וליבוש מספר מעשיות שקלט ב"חדר": על ארץ-ישראל והמשיח, על צבאות ומלחמות. כל הסיפורים מצטרפים ומתערבבים ויוצרים את השקפת-חיי של הרשלה, אשר רצה להיות המלך המשיח, ו"אלוהי ישראל נראה לו בלהבות השקיעה". הנושא איננו שגרתי: בחרתי לי כגיבור בילד יהודי תוך סביבה יהודית, חיים קרובים לרוחי. אך כמה רחוקים ממני!

* * *

בסופן של "ההערות המוקדמות" לסיפורו "הרשלה" כתב קורצ'אק: "את הסיפור עוד טרם גמרתי, אך הנני שמח לראות חלק ממנו מודפס בעברית. ייתכן, שתרגום זה יתן לי את הדחיפה ויחייבני לגמור אותו, ואם בכל-זאת לא אגמור – ידעו לפחות כי ניסיתי, חפצתי..."

ואמנם, סיים קורצ'אק את הסיפור "הרשלה" (קרא לו אחר-כך בשם "שלושה מסעות של הרשלה"). סיים אותו בנסיבות קשות, בשנות חירום ובדידות, שירדו עליו עוד לפני השואה, כשהיה כמעט מנודה מתוך החברה הפולנית, עבודה עמל כל ימיו. מימדי הסיפור "הרשלה" היו לכתחילה מתוכננים כיותר רחבים, יותר מעמיקים, יותר מקיפים להתחלתו של סיפור בירחון "עלים" היו יותר נשימה וצבע מאשר להמשכו, הנראה כקיצור וכראשי פרקים ממה שתכנן. ואין תימה: מורטוקוביץ, המו"ל שלו, קטע בינתיים את פתיל-חיי בצורה הטרואגית, וכמעט לא נמצאה באותן שנים אכזריות של ערבי-שואה כל הוצאת-ספרים שתוציא ספר של קורצ'אק (בפרט על נושא יהודי), ויצירתו הציונית-לאומית הראשונה נצטמצמה עד לכדי שלושים ושניים עמודים קטנים: היא נדפסה בפולנית בשנת 1938 בהוצאת "הקרן הקיימת" בפולין – כמתנה לילדי היהודים.

גם משאת-נפשו השנייה – להיות בארץ-ישראל – נתגשמה רק בחלקה: הוא סייר בה פעמיים, אבל לא זכה להתיישב בה, כשם שלא זכה גם גיבורו, הרשלה. וכך מסיים קורצ'אק את הספר:

"חזרתי על הדברים בקיצור, ככל האפשר לי. – סבא, אבא, נכד, נין, ארבעה דורות – זאת היסטוריה ארוכה. כן, כן, כן".

בספר אחד מספריו, בספר "תהילה", אומר קורצ'אק, שאין אדם משיג בחייו אלא חלק משאיפותיו. דבר מופלא השיג קורצ'אק בחייו ובמותו, אך אינני בטוח אם נפשו ערגה לכך: הוא השיג את התהילה.

כן, כן, כן.